

TÜRÜK

2022, Yıl/Year: 10, Sayı/Issue: 28, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 19.12.2021

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 12.03.2022

Sayfa / Page: 149-161

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

 Öğr. Gör. Zeynep Yılmaz

Kastamonu Üniversitesi, İhsangazi Meslek Yüksekokulu

zyilmaz@kastamonu.edu.tr

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN "19. ASIR TÜRK EDEBİYATI TARİHİ" ADLI ESERİNİN SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Öz

Bu çalışmanın amacı, "Tanpınar'ın 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserindeki söz varlığını tespit etmek suretiyle eserin yazıldığı dönemdeki edebi dil kullanımını betimlemektir. Bu çalışma nitel araştırma yöntemiyle yapılandırılmış ve çalışmada nitel araştırma türlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Bu çalışma sonucunda Tanpınar'ın 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinde toplam kelime sayısının 157578, madde başı kelime sayısının ise 9725 olduğu; bu kelimelerin 11202'sinin özel ad; özel adların 1020'sinin kişi adı, 1035'inin eser adı, geri kalanların ise yer adları, dil adları, kuruluş adları, olay, savaş adları olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca eserde 37750 isim, 1051 fiil, 11659 bağlaç kullanılırken 417 kelimenin ise hem Türkçe hem de Arapça/Farsça eş anlamlısı birlikte kullanılmıştır. İncelenen eserde en çok "ve, ile, de" gibi bağlaçların kullanıldığı, Tanpınar'ın edebi yönünün bir yansıması olarak "şiir, eser, zaman" gibi kelimelere sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Eserde Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılmayan Arapça kökenli kelimelere yer verilirken bunlar arasında âti (1), istikbâl (12), ikbal (31) gibi eş anlamlı sözcüklerin de birlikte kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Anahtar sözcükler: Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, söz varlığı, kullanım sıklığı, sözlükbilim.

* Bu çalışma "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" Adlı Kitabının Söz Varlığı" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

A RESEARCH ON THE VOCABULARY OF AHMET HAMDI TANPINAR'S "19. ASIR TÜRK EDEBİYATI TARİHİ"

Abstract

The aim of this study is to describe the use of literary language in the period when the work was written by determining the vocabulary in Tanpınar's work titled "19th Century Turkish Literature History". This study was structured with qualitative research methods, and descriptive analysis was one of the qualitative research methods deployed in the study. As a result of this study, the total number of words in Tanpınar's 19th Century Turkish Literature History was found to be 157,578, and the number of words per article was 9,725; 11,202 of these words were proper names, among which 1020 and 1035 of them were determined to be personal names and names of pieces respectively, the rest were names of places, languages, organizations, events, and wars. Moreover, 37,750 nouns, 1,051 verbs, and 11,659 conjunctions were used in the work and both of the Turkish and Arabic/Persian synonyms of 417 words were used together as well. It was also observed that conjunctions such as "and", "with", and "too" were mostly used in the analyzed work, whereas words such as "poetry, work, time" were frequently included as a reflection of Tanpınar's literary direction. While several Arabic-derived words that are not frequently used in Turkey's Turkish are included in the work, it has been observed that their synonymous such as âti (1), istikbâl (12), ikbal (31) were used in the work as well.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, History of 19th Century Turkish literature, vocabulary, frequency of use, lexicology.

1. Giriş

Söz varlığı, dilbiliminin alt başlıklarından sözcükbilimi içerisinde yer alan bir çalışma alanıdır. Bir dilin söz varlığını oluşturan unsurlara baktığımızda aynı zamanda o dilin ne kadar zengin bir kültüre sahip olduğu ve kültürel etkileşim ile nasıl bir değişim yaşadığı hakkında fikir sahibi olabiliriz.

Söz varlığı; kelimeler dışında dilin kültürünü yansıtan deyimler, atasözleri, tekerlemeler, kalıp sözler, ikilemeler ve terimlerden oluşan sözcük hazinesidir. Türk Dil Kurumu'nun tanımlamasına göre söz varlığı, *bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu ve vokabüleridir* (TDK 2011: 2027). Ancak söz varlığı aslında bu kavramları da içine alan bir üst alandır. Aksan (2004: 7) "Türkçenin Söz Varlığı" adlı eserinde söz varlığını açıklarken, onun sadece birtakım seslerin bir araya gelmesiyle oluşan göstergeler olmadığını, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Aksan (2004: 43-44) Türkçenin söz varlığının temel niteliklerini genel olarak şu şekilde sıralamaktadır:

1. Türkçenin güçlü türetme ve birleştirme yeteneği, somut ve soyut bütün kavramları kolaylıkla karşılayabilecek sözcükleri türetme olanağı sağlar.
2. Türkler değişik toplumlarla kurdukları ilişkiler sırasında sürekli başka dillerden etkilenmişler, o dillerden gelen sözcüklere daima kapılarını açmışlardır.
3. Türkçe kavramlaştırma sırasında en çok somut nesnelere, doğaya yönelmekte; böylece kavramları daha canlı olarak dile getirmektedir.
4. Özellikle ikilemelerin kullanılması Türkçede anlatıma güç veren bir yol olarak çok yaygındır.
5. Köktürkçe dönemindeki eserler incelendiğinde daha o dönemlerde Türkçenin çok anlamlılık gösterdiğini görmekteyiz. Bu durum Türkçenin köklerinin daha eskilere gittiğini kanıtlamaktadır.
6. En eski belgelerde bile eş anlamlı sözcüklere rastlanmakta ve bunların da anlam olarak birbirine çok yakın olduğu görülmektedir.
7. Standart Türkçede kullanılmayan birçok öge bugün Anadolu ağızlarında yaşamaktadır.

Sıralanan bu nitelikler Türkçenin zenginliğini ortaya koyarken kavram alanının da söz varlığına etkisini göstermektedir. Çok anlamlılık, eş anlamlılık, ters anlamlılık, ad aktarmaları, soyut, somut anlamlar vb. tüm kavram alanını oluşturan sözcükler usta bir dil kullanıcısının elinde kendi anlamları dışında yeni anlamlar kazanabilmektedir. Türkçede bir sözcüğün içerdiği sayısız anlam toplumun o sözcüğe yüklediği manayla ilişkilidir. *Bir dilin söz varlığını oluşturan öge sayısı, aynı zamanda o dilin zenginlik veya fakirliğine işaret eder. Ancak söz varlığının sınırları belirlenirken yabancı kökenli/alıntı unsurlar, tarihi unsurlar, lehçe ve ağızlardaki unsurların dâhil edilip edilmemesine göre bu sayı değişir* (Karademir 2019: 2).

1.1. Toplumsal Kültür Açısından Söz Varlığının Önemi

Toplumun yaşayış ve inanç biçimleri, gelenek ve görenekleri, dünya görüşü o dilin söz varlığı aracılığıyla öğrenilebilmekte ve eserlerle de gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Atasözleri, deyim ve deyişler, türküler, yöresel ağızlar toplumsal kültürün yazılı ve sözlü kaynaklarıdır. *Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, sözdizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir* (Aksan 2004: 11). Gelişen ve değişen, canlı bir varlık olarak adlandırılan dil, insanoğlunun ihtiyaçları doğrultusunda kendini yeniler ve ait olduğu toplumun söz varlığını zenginleştirmeye devam eder. *Söz varlığı bir dilin ve dolayısıyla o dili konuşan ve yazan bireylerin anlatım gücünü geliştirir. Dilin anlatım gücü, milletin her noktadaki gücüne de tekabül eder. Söz varlığının gücünü koruyabilen ve zenginleştirebilen millet, her daim var olur* (Baş 2010: 2).

Birey ve toplum açısından söz varlığını geliştirmenin ne kadar önemli olduğu Türkçe öğretim programlarında da vurgulanmaktadır. Türkçe Dersi Öğretim Programı (2018) incelendiğinde ilköğretim düzeyindeki öğrencilerin temel dil becerileri geliştirilirken söz varlığını da desteklemeye

yönelik çalışmaların olduğu ve bu doğrultuda kazanımlar düzenlendiği görülmektedir. Türkçe Dersi Öğretim Programında (MEB 2018: 7) öğrencilerin “okuduğu, dinlediği/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarının; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerinin sağlanması” üzerinde durulmuştur.

Yazar ve şairlerin eserlerinin söz varlıkları onların kişiliğini, yaşadıkları dönemin özelliklerini, kişisel anlamlandırmalarını yansıtan önemli kaynaklardır. Bir yazar, içinde yetiştiği toplumun değerleriyle beslenerek hem kendisinin hem konuştuğu dilin söz varlığını kelimeleriyle ortaya koyar ve kullandığı kelimelerin sıklığı, anlamsal yükleriyle de üslubu ve dili kullanma becerisini gösterir.

Aksan (2000: 74-77), bir dildeki kelime sayısı ne kadar fazla olursa olsun, günlük konuşmadaki kullanımın daha az olması sebebiyle sayının en çok birkaç bin içinde döndüğünü söyler. Yapılan incelemelerde yazarların bile söz dağarcıklarının 5000 sözcük dolayında olduğunu ancak bu sayının onların niteliklerine ve işledikleri konuya göre değiştiğini dile getirmektedir. Buna örnek olarak Hüseyin Rahmi Gürpınar’ı gösteren Aksan, romancının özellikle ruhbilim ve felsefe konularını işlediği bazı yapıtlarında kişi ve topluma ilişkin betimlemeler yaptığını ve kimi yerlerde söz varlığının olağanüstü genişlediğini, çeşitlendiğini belirtmektedir.

Dil, edebiyatın ifade vasıtası olduğuna göre iyi bir yazar ya da şair kullandığı dilin bütün imkânlarını bilen, mükemmeliyete bu imkânları aramakla ulaşan ve kelimeleri de eserlerinde incelik kullanımla kullanan dil ustalarıdır. Bir sanatçının dünyaya bakışı, hayatı algılayışı, fikirleri sanatını nasıl etkiler, sorusunun cevabı aslında eserlerinde gizlidir. Sanatçıların bakış açıları, onların kelime hazineleriyle okurların dünyasına girer ve zihinlerde yer ederek hem fikirleri hem de eserleri ölümsüzleşir.

Ergüzel ve Kirik (2012: 52), milletin diline kendi kişiliklerini ve sanatkârlık üslubunu kattıkları için şair ve yazarların söz varlığının dilin zenginliğinin tespitinde önemli ölçülerden biri olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan şair ve yazarların dili kullanım tarzlarının ve söz dağarcıklarının metinler taranarak ortaya konulmasının bazı ipuçları bulmak noktasında denenen çalışmalar arasında olduğunu ifade etmektedir.

Türkben (2018: 218) eserlerdeki söz varlığının belirlenmesinin, kullanılan dilin özgün yanlarını ortaya çıkarmada, dilin söz varlığı öğelerini belirlemede, dile yeni öğeler kazandırmada, toplumun sosyolojik, psikolojik, tarihsel, dilbilimsel kimliğini saptamada etkili olacağını söyleyerek söz varlığı belirleme uğraşısının önemli dilbilimsel çalışmalar olduğunun bilincinde olmak gerektiğini ve bu çalışmalara dilbilimsel alanda gerek bireysel gerekse ulusal yazına yönelik çıkarımlar için daha çok yer verilmesi gerektiğini ifade eder.

Son zamanlarda yüksek lisans veya doktora tez çalışmalarıyla çeşitli eserlerin sözvarlığı çıkartılarak yazar sözlüğü oluşturulmaya çalışılması aslında toplumun da dönemsal sözvarlığının ortaya konulması açısından önemli bir adımdır. Bu çalışmalar dışında önemli yazarlarımız da döneme damga vuran sanatçıların sözlüklerini hazırlayarak sözvarlığı çalışmalarına büyük katkı sağlamışlardır. Bunlara örnek olarak; Ali Püsküllüoğlu’nun “Yaşar Kemal Sözlüğü”, Beşir Ayvazoğlu’nun “Yahya Kemal Sözlüğü”nü sayabiliriz. Ayrıca çeşitli eserlerin söz varlığının çalışıldığı yüksek lisans ve doktora çalışmalarının da (Gül 2008; Hasırcı 2008; Türkben 2012; Baş

2006; Okuyan 2006; Mangır 2009; Esatoğlu 2011; Karataş 2005; Vurgun 2006; Onaran 2011; Kır 2009) son yıllarda arttığını söyleyebiliriz.

1.2. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Söz Varlığı

Cumhuriyet devrinde yetişmiş en büyük yazarlardan bir olan Tanpınar; şiir, hikâye, roman, deneme, tenkit ve edebiyat tarihi gibi çok farklı türlerde eserler vermiştir. Şiir onun hayatının vazgeçilmezi olduğu halde eserlerine baktığımızda şiirlerinin sayıca daha az olduğunu görmek mümkündür. *Tanpınar'ın şiirleri diğer türlere nispeten hem sayıca az hem de şekil ve muhteva bakımından sınırlıdır. Ancak bu sınırlılık onun şiire değer vermemesinden değil aksine son derece titiz ve mükemmelliyetçi olmasından kaynaklıdır* (Kaplan 2001: 9). Roman ve hikayelerinde mecazlı ifadelerin, söz oyunlarının, soyut kelimelerin yer aldığı şahsına münhasır bir üslûp sergileyen Tanpınar'ın, şiirlerinde de benzer bir üslûp kullandığını söylemek mümkündür. Tanpınar'ın, özellikle nesirlerinde olay ve nesnelere üzerinden kendi duygu, düşünce ve hayallerini anlatarak kılı kırk yaran tahlillere yer vermektan ayrı bir keyif aldığı görülmektedir. Karaalioğlu, (1982: 537) yazarın üslûbuyla ilgili olarak öykülerinde seçkin, çeşitli mecazlarla, düşüncelerle, soyut sözcüklere geniş yer verdiğini ve kendine özgü zengin bir cümle yapısının olduğunu, şiir dili ile nesir dili arasında da kesin bir ayrılık görülmediğini belirtmektedir.

Alelâde yazarlar tarafında kolayca alıştırlmış geniş okuyucu kitlesi için Tanpınar'ın eserleri ağır, zor, kapalı, hatta can sıkıcıdır. Bugün Tanpınar'la okuyucu arasında bir de kalın bir dil perdesi girmiştir. Bu bakımdan Tanpınar'ı ancak halis edebiyata değer verenler ve belli bir seviyeye ulaşmış olanlar anlayabilirler (Kaplan 2001: 6). Bir geçiş ve medeniyet mücadelesi döneminin yansıması olan ayrıca o dönem tarihini meydana getiren şahsiyetlerin ve eserlerin dönemine göre mümkün olduğunca açık ve doğru bir şekilde yansıtıldığı "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" Tanpınar'ın edebiyat tarihçisi olarak da önemini ortaya koyan bir çalışmadır ve Kaplan'ın tabiriyle bu ana kadar aşılammış durumdadır. Kaplan, Tanpınar'ın "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" adlı kitabının başlangıç kısmında adı geçen eserle ilgili şunları söylemiştir: "Bu kitabı okuyan herkes daha ilk sayfeden itibaren hisseder ki, burada bahis konusu olan malumat yığını değil, vâkıa, fikir ve metinlerin derin manası ve değeridir. Onu tam manasıyla anlamak ve tadabilmek için Eski ve Modern Çağ Türk Edebiyatı, Batı edebiyatı, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve estetik sahalarında oldukça geniş bir bilgiye sahip olmak lazım gelir."

1.3. Çalışmanın Önemi

Hem tarihi hem de yakın dönem eserlerinin söz varlığı bakımından incelenmesi, eserin yazıldığı dönemin kültürel yapısı hakkında bilgi verdiği gibi o dönem sanatçıların da sahip oldukları üslûbu gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Böylece her dönemin söz varlığındaki değişimler belirlenebilir, sanatçıların da kendi söz dağarcıkları, üslûp özellikleri, ifade kalıpları karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilir. Bir edebiyat eserinin sözlük, dizin gibi çalışmalarla söz varlığının tespit edilmesi, o dilde ortaya çıkan yeni kavramların, yeni ve farklı kullanımların ortaya çıkması açısından önemi büyüktür.

Tanpınar'ın "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eseri üzerinde yapılan bu söz varlığı çalışması, eserdeki kelime kadrosunu, kelimelerin kullanım sıklıklarını ortaya koyması bakımından

önem taşımaktadır. Bu çalışmanın Tanpınar'ın diğer eserlerindeki söz varlığının da ortaya çıkarılarak bir "Tanpınar Sözlüğü" nün hazırlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Tanpınar'ın "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserindeki söz varlığını tespit etmek suretiyle eserin yazıldığı dönemdeki edebi dil kullanımını betimlemektir.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Tanpınar'ın "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserinde sözcük türlerinin (isim ve fiil) kullanım sıklığı nedir?
2. Tanpınar'ın "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserinde bağlaçların kullanım sıklığı nedir?
3. Tanpınar'ın "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserinde eş anlamlı olup biri Türkçe diğeri Arapça/Farsça olan kelimelerin birlikte kullanım sıklığı nedir?

2. Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yöntemiyle yapılandırılmış ve çalışmada nitel araştırma türlerinden betimsel analiz kullanılmıştır.

Tanpınar'ın biri nazım türünde olmak üzere toplam 16 eseri vardır, bu çalışmada çalışma materyali olarak Tanpınar'ın "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" (Çağlayan Yayınları, Sekizinci Baskı, İstanbul, 1997) adlı eseri incelenmiştir.

Bu çalışmanın verileri eserin dizininin çıkarılmasıyla toplanmıştır. Sonrasında kelimelerin sözlükte yer alacak şekilde kök/gövdeleri eklerinden ayrılmış, fiil kök/gövdelerinin sonuna (-), isim kök/gövdelerinin sonuna ise (.) konulmuştur. Ayrıca eşseslilik özelliği gösteren kelimeler parantez içinde numaralandırılarak gösterilmiştir. Örneğin "kara" kelimesi renk ve toprak parçası anlamlarında olabileceğinden kara+(1) toprak parçası, kara+(2) renk olmak üzere bu şekilde numaralandırılmıştır. Bunun gibi el+(1), el+(2); yaz+(1) yaz+(2); dolu+(1) dolu+(2) vb. kullanımlara da yer verilmiş, ses değişimine uğramış kelimeler parantez içinde belirtilmiştir.

Yazar ve eser adlarının sözlük kısmında bir arada görülmesi için her bir kelime bitişik yazılmış; ikilemeler, deyimler anlam bakımından bir bütünlük arz ettiği için bunları oluşturan kelimeler de bitişik yazılarak dizinde tek bir maddede yer almıştır (Örn. başlıbaşına, dörtbaşımamur, Taaşşukıtalatvefitnat, Şemsetünsami). Ayrıca metnin orijinaline sadık kalmak amacıyla özel adlardaki ve bazı bağlaçlardaki ikili kullanımlar aynen alınmıştır. Örneğin Abdülhamid / Abdülhamit, dolayısıyla / dolayısıyla, Abdullahüssagir / Abdüllahüssagir, Ahmet Mithat Efendi / Ahmet Mithat / Ahmet Mithat Bey vb. farklı kullanımlar metinde geçmektedir.

Dizin hazırlandıktan sonra her kelime metindeki manaya göre anlamlandırılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümüne eserde geçen kişi, eser ve yer adlarını gösteren birer dizin de eklenip araştırmacıların sadece bu konulardaki taramaları için bütün listeyi bir arada bulabilmeleri amaçlanmıştır.

Çalışma, Tanpınar'ın söz varlığını konu edindiğinden incelenen eserdeki Tanpınar'a ait olmayan sözler ve beyitler çıkarılmış, bunlar ek metinde üç nokta ile gösterilmiştir. Dipnotlar metnin içinde italik harflerle belirtilmiş, başlıklar da yine numaralandırılmış olarak koyu renkle

gösterilmiştir. Yukarıda sıralanan aşamalardan geçerek “19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi” adlı eserin söz varlığını ortaya koyan, kelime sayılarını ve anlamlarını gösteren dizin oluşturulmuştur. Dizin oluşturulmasında “*cibakaya 2.2.*” programı kullanılmıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın alt problemleri doğrultusunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt problemi Tanpınar’ın “19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi” adlı eserinde kelime türlerinin (isim ve fiil) kullanım sıklığı nedir?” biçiminde belirtilmişti. Bu alt probleme ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır:

Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı
bir	4775	bu	4744	o	2270	gibi	1158
kendi	1098	ile	1028	için	936	çok	874
kadar	874	şiir	858	daha	845	eser	824
sonra	792	devir	770	hayat	709	bütün	680
yeni	648	ara	607	şekil	592	ilk	590
eski	586	zaman	585	fikir	553	var	535
iç	526	taraf	524	büyük	523	biz	499
şey	491	dil	486	üzeri	484	şair	442
insan	439	her	433	iki	426	son	424
en	418	beraber	364	bazı	363	karşı	351
yer	345	ne	335	sene	324	edebiyat	320
mesele	318	baş	315	tesir	312	tarih	302
değil	297	aynı	294	iş	289	asıl	284
hal	278	mısra	277	daima	276	etraf	275
kitap	271	hikaye	268	tiyatro	262	piyes	259
yine	258	az	256	hiçbir	256	devlet	255
mühim	255	sadece	246	başka	244	halk	244
adam	243	nevi	241	sanat	241	hiç	229
bura	224	rağmen	220	doğru	219	biraz	218
el	217	hareket	215	memleket	215	muharrir	215
gazete	214	ölüm	213	devam	210	asır	209
biri	208	evvel	205	dikkat	202	cemiyet	201
ziyade	201	ikinci	199	tercüme	194	iyi	193
hakikat	192	mektup	188	paşa	187	Türkçe	187
defa	186	saray	186	beyit	185		

Tablo 1: Kullanım Sıklıklarına Göre İsim Soylu Kelimeler

Tablo 1’de Tanpınar’ın “19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi” adlı eserinde en çok kullanılan 100 isim soylu kelime gösterilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde en çok “zamir” ve “edat” türündeki kelimelerin kullanıldığı; hikâye, eser, şiir, edebiyat, tiyatro, piyes, beyit gibi terimlerin de ilk 100 isim arasında olduğu görülür. Eserde 11202 özel ad geçmektedir. Bunlardan 1020 tanesi kişi adı, 1035 tanesi de eser adıdır. Geri kalanlar ise yer adları, dil adları, kuruluş adları, olay, savaş adlarıdır. Eserde 1051 adet de fiil geçmektedir.

Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı
... et-	3660	... ol-	3622	ver-	784	gör-	758
gel-	646	yap-	611	bul-	611	al-	559
de-	555	yaz-	554	söyle-	494	başla-	437
kal-	428	çalış-	388	iste-	330	göster-	324
bahset-	284	git-	280	bil-	278	geç-	274
çık-	272	gir-	269	anlat	241	bul-	236
getir-	225	konuş-	223	değiş	220	aç-	212
kur-	167	benze-	162	sev-	149	yaşa-	143
düşün-	143	dön-	142	neşret-	141	dur-	138
oku-	136	bırak-	131	topla-	131	ara-	119
alın-	117	kullan-	117	çıkar-	113	yetiş-	101
doğ-	98	öğren	98	tanı-	95	ayrıl-	90
anla-	89	tut-	85	öl-	78	geliş-	77
hazırla-	76	kazan-	76	kaybet-	73	götür-	71
say-	71	unut-	67	düş-	66	bak-	63
karşılaş-	62	taşı-	59	dayan-	58	addet-	57
bit-	55	yürü-	55	benimse-	54	Bas-	54
anlaşıl-	53	koy-	53	oyna-	53	at-	52
sür-	51	tamamla-	50	eriş-	49	inan-	49
kaç-	49	hazırlan-	48	besle-	47	evlen-	46
zannet-	46	çek-	44	birleş-	43	çekin-	43
kurtul-	43	bekle-	40	bağlan-	37	atıl-	33
ayır-	30	beğen-	29	bağla-	24	andır-	24
affet-	20	aydılat-	19	alış-	19	azlet-	16
başvur-	14	benzet-	13	anlaş-	13	akset-	12

Tablo 2: Kullanım Sıklıklarına Göre Fiil Soylu Kelimeler

Tablo 2 incelendiğinde en çok “et-, ol-“ yardımcı fiilleriyle oluşturulan ve ayrı yazılan birleşik fiillerin sıklıkla kullanıldığı görülür.

Ayrıca “19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi” adlı eserde günümüz Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılmayan sözcükler de sıklıkla yer almaktadır:

Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı
âdâb-ı Muaşeret	1	akabe	2	akaid	1	âkıbet	4

akis	24	âlemşümü	3	aleni	2	alelâde	14
aleyhtar	5	amel	1	âmil	24	anane	39
araz	4	ariyet	3	arzuhal	2	avdet	2
âza	35	azap	23	azad	1	azamet	2
âti	1	azil	30	bab	1	bakir	1
bakiye	1	bariz	11	bedbin	7	beka	1
belagat	28	beyhude	17	bezm	4	bilahare	9
bilakis	8	bittabi	29	bizatihi	3	ceht	1
celadet	1	cenah	1	cünûn	1	cürüm	1
düvel	1	ekabir	1	emare	3	esasat	1
esef	1	eşhas	4	eşraf	1	eza	1
ezeliyet	1	fail	2	ferâgat	3	fem	1
fesh	1	feza	1	feyiz	7	firak	1
fütur	2	gadr	1	gaip	2	gaile	5
garaz	1	galebe	1	hâcet	7	hadd	8
halet	12	halis	4	hamaset	5	hasbihal	13
hasıl	3	hasım	2	hasis	2	hasiyet	2
havari	1	hemhal	1	hezimet	2	hıfz	1
hilkat	4	hudut	21	hüccet	2	hüsnühal	1
iane	2	ibtida	1	ibraz	1	ibare	3
icabet	1	icra	4	icazet	1	içtima	5
idadi	3	idbar	1	ifa	1	ifrit	4
ifşa	5	iftihar	1	ihlal	2	ihtar	1
ihtiva	17	ihtisas	1	ihsan	8	ikame	2
ikrar	14	iktibas	5	ikrah	1	iltica	6
iltimas	1	iltizam	2	ilzam	1	infilak	2
infisal	1	inkişaf	26	intikal	7	intisap	12
intizaren	1	intiba	4	inzibat	4	inziva	2
irfan	9	isnat	4	istiare	28	istibdat	7
istiğfar	1	istihbarat	1	istihale	3	istihkam	4
istihza	10	istismar	4	istişare	3	istikrar	8
istila	26	işhad	1	iştirak	24	iştıyak	6
itba	1	ithaf	8	itham	18	itibar	1
ittiham	2	itikat	1	itimat	3	izhar	1
izafe	2	kani	12	katiyet	2	kefalet	7
kesif	1	kifayet	2	kubh	1	lahika	1
lahza	8	letafet	1	leyli	1	liyakatsiz	2
müşahhas	13	mağrur	2	mahreç	1	maruf	2
meyus	2	meyyal	2	mezalim	1	muakale	4
muaşaka	1	muhasara	8	muhavere	4	musahabe	3
mücessem	1	müessir	3	mümkinat	1	müphem	18
müstesna	13	müşahit	3	taganni	1	tecdid	1
tekzip	1	telakki	45	tenkil	5	ünsiyet	1

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2022, Yıl 10, Sayı: 28

Issn: 2147-8872

vecd	2	visal	1	zaviye	8		
------	---	-------	---	--------	---	--	--

Tablo 2: Türkiye Türkçesinde Yaygın Olarak Kullanılmayan Sözcüklerin Kullanım Sıklığı

Tablo3'teki kelimeler, eserin yazıldığı dönemin ve Tanpınar'ın dili hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Çoğu kelime birer kere geçmiş olmakla birlikte telakki (45), anane (39), âza (35), azil (30), bittabi (29) kelimeleri ilk beşte yer almaktadır.

Araştırmanın ikinci alt problemi "Tanpınar'ın "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserinde bağlaçların kullanım sıklığı nedir?" biçiminde belirtilmişti. Bu alt probleme ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır:

Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı
ve	4810	de	2067	ile	1028	fakat	676
ki	481	hatta	356	ise	320	bile	316
filhakika	265	bilhassa	245	veya	233	yahut	153
ancak	140	ayrıca	139	hülasa	112	gerek... ...gerek	84
dolayısıyla	73	hem...hem	37	bittabi	29	Bir bakıma	26
behemehal	21	binaenaleyh	15	bilahare	9	bilakis	8
yoksa	6	veyahut	5	bizatihi	3	böylelikle	2

Tablo 4: Kullanım Sıklıklarına Göre Bağlaçlar

Tablo 4 incelendiğinde çoğunlukla "ve"; onun yanı sıra "ile, de, veya, yoksa, fakat, ki, yahut, filhakika, bilhassa" bağlaçlarının da sıklıkla kullanıldığı görülür. Eserde özellikle cümleleri birbirine bağlamakla görevli bu bağlaçların kullanımına dair birçok örneğe rastlanılmaktadır. Tanpınar iki cümleyi birbirine bağlarken Arapça kökenli bağlaçları kullanmayı tercih etmiştir. Türkçe kökenli olan "ancak (140 kez) ayrıca (139 kez) bir bakıma (26 kez) böylelikle (2 kez) dolayısıyla (73 kez)" bağlaçları da belirtilen sıklıklarla kullanılmıştır.

Araştırmanın üçüncü alt problemi ise "Tanpınar'ın "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserinde eş anlamlı olup biri Türkçe diğeri Arapça/Farsça olan kelimelerin birlikte kullanım sıklığı nedir?" biçiminde belirtilmişti. Bu alt probleme ilişkin bulgular da aşağıda yer almaktadır:

Kelime	Kullanım Sayısı	Kelime	Kullanım Sayısı
evvel/evvela	205/65	önce	20
alâka	55	ilgi	10
evvelki	28	önceki	2
Alâkadar	15	ilgilen-	3
alâkalı	12	ilgili	2

Tablo 5: Kullanım Sıklıklarına Göre Biri Türkçe Diğeri Arapça/Farsça Olan Kelimeler

Eserde yer alan eş anlamlı olup da biri Türkçe biri Arapça/Farsça olan iki kelime karşılaştırıldığında bunlardan Arapça/Farsça olanların kullanım sıklığının daha fazla olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışma sonucunda Tanpınar'ın 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinde toplam kelime sayısının 157578, madde başı kelime sayısının ise 9725 olduğu; bu kelimelerin 11202'sinin özel ad; özel adların 1020'sinin kişi adı, 1035'inin eser adı, geri kalanların ise yer adları, dil adları, kuruluş adları, olay, savaş adları olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Paşa (187) ve saray (186) kelimelerinin sıklığı ise dönemin sosyal ve siyasi yapısı hakkında okuyucuya fikir vermektedir.

Eserde 1051 adet fiil geçmekte olup yardımcı fiillerin dışında edilgen yapıli fiillerin de yaygın olarak kullanıldığı ve bu durumun Tanpınar'ın eserindeki anlatıcı, betimleyici üslûbun bir yansıması olduğu söylenebilir. Tanpınar'ın üslûbunu anlamak ve bununla ilgili yorum yapabilmek için kullanım sıklığı bakımından ilk yüz isim ve fiil sıralandığında zamirlerin, edat ve bağlaçların kullanım sıklığının fazla olduğu görülmektedir.

Ayrı yazılan birleşik fiillerin kuruluşunda kullanılan et-, ol- yardımcı fiillerinin en çok kullanılan fiiller arasında yer aldığı görülmekle birlikte tek başına anlamı olan ve en çok geçen fiil olarak "ver-" fiili kullanılmaktadır.

Eserde kavram olarak en çok geçen şiir (858), eser (824), devir (770), hayat (709), yeni (648), şekil (592), eski (586), zaman (585), fikir (553), dil (486) kelimeleri Tanpınar'ın büyük şair, yazar, fikir adamı, dil ustası, hem yenilikçi hem eskiye bağlı sanatçı kişiliğini yansıtmaktadır. Tanpınar'ın romanlarında ise 1405 kez hayat, 1791 kez de zaman kavramını kullandığı tespit edilmiştir.

Eserde özellikle cümleleri birbirine bağlamakla görevli bağlaçların kullanımını dikkat çekmektedir çünkü Tanpınar çoğu zaman ifadelerinde uzun veya birden fazla cümleyi bütünlük içinde verebilmek için bu bağlaçları tercih etmektedir. Örnekler incelendiğinde eserde çoğunlukla "ve" bağlacının kullanıldığı, onun yanı sıra "ile, de, veya, yoksa, fakat, yahut, ya...ya, hem...hem, ne...ne, gerek...gerek, ya...yahut" bağlaçlarının kullanıldığı da görülür.

Tanpınar'ın bu eserde kullandığı bağlaçlarla ilgili bir diğer dikkat çekici husus da bu kelimelerin kökeniyle ilgilidir. Tanpınar, iki cümleyi birbirine bağlamak istediğinde genellikle Arapça kökenli bağlaçları kullanmıştır. Eserin okuyucusu bu bağlaçların kullanımına başlarda yabancılik çekse de kitabın sonuna geldiğinde onlara alışmaktadır.

Tanpınar'ın metinde kullandığı batı kökenli kelime hazinesi de dikkat çeker. Metinde bir veya birkaç kere geçen bu kelimeleri Tanpınar bazen Türkçe ekleri de eklemek suretiyle kullanmaktadır:

act (1), abstre (abstre+sinde), adese (adese+sine, adesesinde, adesesinden), combinaison (combinaison+lariyla), developman (developman+ını), digressions (digressions+lar), discontiuite (discontiuite+nin), dynastie (dynastie+nin), ekspose (ekspose+sidir), fanny (fanny+sinden), fiction (fiction+a, fiction+da, fiction+un).

Onaran'ın (2011) "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Romanlarının Söz Varlığı" adlı yüksek lisans tezinde tespit edilen batı kökenli kelimelerin sayısı 145'tir. Tanpınar'ın Batı edebiyatına olan ilgisi ve yabancı kelimeleri Türkçe eklerle kullanması romanlarında da dikkati çeken bir unsur olarak görülmüştür.

Metinde yer alan eş anlamlı olup da biri Türkçe biri Arapça/Farsça olan iki kelime karşılaştırıldığında bunlardan Arapça/Farsça olanın kullanım sıklığının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum Cumhuriyet dönemi yazarlarımızdan Tanpınar'ın içinde yetiştiği kültürün dilini göstermesi bakımından önemlidir.

Eserde yer alan ve Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılmayan kelimelere bakıldığında ise aynı anlamı karşılayan kelimelerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Mesela, eserde gelecek anlamındaki âti kelimesi 1 kere kullanılırken istikbâl 12 kere, ikbal ise 31 kere geçmektedir; bu kelimeleri karşılayan gelecek kelimesi ise 4 kere kullanılmıştır. Buna benzer örnekleri eserde sıkça görmek mümkündür. Tanpınar'ın söz birliğini bozan bu kullanımı aslında söz varlığının zenginliğini ortaya koymasından önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Aksan, Doğan (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, Doğan (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları. s. 439.
- Baş, Bayram (2010). "Söz Varlığının Oluşumu ve Gelişiminde Çocuk Edebiyatının Rolü". *Tubar-XXVII*- s. 2.
- BAŞ, Bayram (2006). "1985-2005 Yılları Arasında Çocuk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Tahkiyeli Metinlerin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma". Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ergüzel ve Esra Kirik (2012). "Sait Faik Abasıyanık'ın Hikayelerinin Söz Varlığı Üzerine". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. s. 51-68.
- Esatoğlu, Ahsen (2011). *Ahkâm-ı Akâ'id'in Söz Varlığı*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gül, Zülküf (2008). *Fakir Baykurt'un Yılanların Öcü Romanındaki Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hasırcı, Sevil (2008). *Türkçenin Söz varlığı Açısından Gazetelerin İncelenmesi (Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, Mehmet (2001). *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karalioğlu, Seyit Kemal (1982). *Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları.
- Karademir, Fevzi (2019). "Türkçe Söz Varlığı Tasnifinde Kullanılan Bazı Terimler Üzerine". *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu. 5(18) s. 736-744.
- Karataş, Mustafa (2005). *Fuzûli'nin Türkçe Divanı'nın Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kır, Ebru (2009). *Yahya Kemal Beyatlı'nın Nesirlerinde Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mangır Aksu, Mediha (2009). *Osman Cemal Kaygılı'nın Eserlerindeki Söz varlığı*. Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazıcı Okuyan, Hülya (2006). *Türkçenin Söz Varlığı Açısından Fakir Baykurt'un Romanları*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Onaran, Zeynep (2011). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Romanlarının Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. TDK Yayınları, s. 2027
- Türkben, Tuncay (2018). “Ömer Seyfettin Hikayelerinin Türkçenin Söz Varlığı Bağlamında İncelemesi”. *Tübar XLIV*. s. 218.
- Türkben, Tuncay (2012). *Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi. Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vurgun, Melike (2006). *Baki Divanı'nda Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Zeynep (2010). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın '19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi' Adlı Kitabının Söz Varlığı*, Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.